

CREȘTINISMUL ȘI LEGEA NATURALĂ: O INTRODUCERE – RECENZIE CARTE

Conf. univ. dr. Daniel FODOREAN

Decan, Institutul Teologic Baptist din București, Romania

decan@itb.ro

Abstract: Christianity and natural law: an introduction – Book Review.

The origin of human nature is the foundation of human rights because it is considered that certain rights are inherent in the human being since creation. These rights are called the natural law that precedes the other rights and laws being universal having as source the Creator himself. How do different Christian traditions view the existence of natural law? What is the content of this natural right in understanding every Christian tradition? Norman Doe initiated an editorial project through which he offered the possibility to the representatives of the different Christian traditions to express their theological position and the practical implications towards the natural law. The result of this editorial project is in the book „Christianity and natural law: an introduction”. This article is a review of the book in order to shed light on the different perspectives of different Christian traditions on natural law and their implications for the internal and external life of the church.

Keywords: *Natural Law, Conscience, Moral Law, Christian Traditions, Positive Law.*

Cartea „Christianity and natural law: an introduction” („Creștinismul și Legea Naturală: o introducere”) a văzut lumina tiparului pentru prima dată în anul 2017 la Cambridge University Press, avându-l ca și editor pe profesorul Norman Doe. Cartea face parte din seria *Legea și Creștinismul* în cadrul căreia sunt publicate „lucrări de ultimă generație privind contribuțiile creștine catolice, protestante și ortodoxe la dreptul public, privat, penal și procesual și teoria juridică”¹. Potrivit editurii Cambridge University a Universității Cambridge, scopul acestei serii de publicații este „să pro-

1 Norman, Doe, ed., *Christianity and Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, p. ii.

moveze o reflecție creștină profundă, a cercetătorilor de frunte, cu privire la fundamentele dreptului și politicii, să construiască o înțelegere juridică ecumenică suplimentară între confesiunile creștine și să lege și să amplifice diversele, și uneori izolatele, voci și viziuni juridice creștine la locul de muncă, în mediul academic”². Inițiativa această este demnă de laudă și în urma acesteia lumea creștină a beneficiat de tipărirea unor lucrări interdisciplinare extrem de importante, cum ar fi: *Calvin’s Political Theology and the Public Engagement of the Church* de Matthew J. Tuininga, *God and the Secular Legal System* de Rafael Domingo, *Agape, Justice, and Law* de Robert F. Cochran and Zachary R. Calo, și altele. Toată această literatură de specialitate zidește un pod extrem de necesar între domeniul religioz și domeniul juridic.

Editorul acestei cărți este Norman Doe, profesor și director³ al Centrului pentru Drept și Religie de la Facultatea de Drept a Universității Cardiff din Marea Britanie. Doe se numără printre profesorii cu o dublă pregătire, atât în domeniul dreptului, cât și în domeniul teologiei, ceea ce explică și interesul pentru aceste studii interdisciplinare, pregătire care i-a conferit și competența necesară pentru realizarea unui astfel de proiect editorial, cartea *Christianity and natural law: an introduction*. El este autorul a mai multor articole și cărți în domeniu, cum ar fi: *Canon Law in the Anglican Communion* (Oxford, 1998), *The Law of the Church in Wales* (Cardiff, 2002), *An Anglican Covenant: Theological and Legal Considerations for a Global Debate* (Canterbury Press, 2008), *Law and Religion in Europe* (Oxford, 2011), *Christian Law: Contemporary Principles* (Cambridge, 2013), *The Legal Architecture of English Cathedrals* (Routledge, 2017), *Comparative Religious Law: Judaism, Christianity, Islam* (Cambridge, 2018), și altele. Norman Doe este parte în Bordul Editorial al *Ecclesiastical Law Journal* publicat de Cambridge University Press și în alte comitete editoriale și comisii în domeniul dreptului canonic din cadrul universității, dar și în cadrul Bisericii Anglicane, căruia îi aparține. Este inițiatorul (1991) și directorul programului de master (LLM) Drept Canon la Facultatea de Drept din Cardiff și a programului de licență Drept și religie (LLB – 2002).

În cadrul cărții *Christianity and natural law: an introduction* a scris Prefața și capitolul zece, *Natural Law in an Interfaith Context: The Abraha-*

2 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. ii.

3 <https://www.cardiff.ac.uk/people/view/478847-doe-norman> accesat 31.08.2021.

mic Religions (n.tr. Legea naturală într-un context interconfesional: religiile avraamice).

Ceilalți 11 contributori au fost: Will Adam, arhiepiscopul consilierului ecumenic din Canterbury; Owen Anderson, profesor asociat de filozofie și studii religioase la New College al Universității de Stat din Arizona; Paul Babie, profesor la Facultatea de Drept Adelaide a Universității din Adelaide; Helen Costigane, profesor și director al programului de master de teologie la Universitatea St. Mary, Twickenham; Paul Goodliff, pastor al Bisericii Baptiste Abingdon, Oxfordshire, teolog și lector invitat la diferite instituții de învățământ din Anglia; John A. Harrod, fost pastor al Bisericii Metodiste de la Wesley House și profesor de teologie; Richard H. Helmholz este profesor de drept la Universitatea din Chicago, membru al Academiei Americane de Arte și Științe și membru corespondent al Academiei Britanice; Antti Raunio, profesor de teologie sistematică la Școala de Teologie a Universității din Finlanda de Est; Russell Sandberg, profesor de drept la Facultatea de Drept și Politică de la Universitatea Cardiff; Mary Anne Plaatjies Van Huffel, profesor de ecleziologie și politici bisericești la Universitatea Stellenbosch din Africa de Sud.

Tema cărții este despre legea naturală, iar „discursul dreptului natural se referă, în esența sa, la existența principiilor universale pe care Dumnezeu le-a „revelat” omenirii la creație. Această revelație originală are legătură cu ceea ce înseamnă a fi om și este legată, prin urmare, de caracterul social al naturii și vieții umane”⁴. Cât privește modul în care această lege operează, în prefața cărții se afirmă:

*Cu legea naturală, o formă a legii divine, Dumnezeu a implantat în mintea sau inima fiecărui om capacitatea de a cunoaște binele și răul și, astfel, de a discerne aceste principii universale, care sunt normative, care oferă standarde morale sau constrângeri etice asupra comportamentului uman, și care determină ce acțiuni sunt corecte și greșite. Aceste standarde sunt aplicabile tuturor oamenilor, pot fi descoperite prin utilizarea rațiunii și exercițiul conștiinței și ar trebui utilizate ca sursă și criteriu pentru a evalua legitimitatea acțiunii*⁵.

Cu alte cuvinte, această lege naturală este strâns legată de actul creației omului și devine inerentă ființei sale. O altă definiție a legii naturale

4 Norman, Doe (ed.), *Christianity and Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, p. xiv.

5 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. xiv.

prezentată în carte este cea a lui John Henry Newman care o descrie ca „o impresie a Luminii Divine din noi, o participare a legii eterne la creatura rațională. Această lege, așa cum este reținută în mintea oamenilor individuali, este numită „conștiință”; și, deși poate suferi refracție în trecerea în mediul intelectual al fiecăruia, nu este deci atât de afectată încât să-și piardă caracterul de a fi Lege divină, dar are totuși, ca atare, prerogativa de a porunci ascultare”⁶.

Autorii acestei cărți și-au propus să ofere „nu numai istoria ideilor de drept natural din tradițiile creștine din întreaga lume, ci și o comparație ecumenică a pozițiilor contemporane de drept natural ale diferitelor tradiții”⁷. Acest fapt arată că există poziții diferite de interpretare a acestei legi naturale, iar în cadrul cărții au fost prezentate poziția ortodoxă, catolică, anglicană, luterană, metodistă, reformată și cea baptistă. Editorul menționează faptul că „alegerea acestor tradiții nu implică nicio pretenție cu privire la ceea ce este sau nu „ortodox” în creștinism. Nici nu încearcă să excludă dezbaterile despre dreptul natural în alte familii ecleziale din întreaga lume distincte de aceste categorii confesionale particulare. Această carte este introductivă; spațiul nu permite un studiu exhaustiv”⁸. Pe lângă aceste perspective confesionale asupra legii naturale există trei capitole în carte ale căror autori trec dincolo de propria lor tradiție eclezială și abordează subiectul legii naturale în raport cu filozofia, mișcarea ecumenică, dar și comparativ între iudaism și islam, pe de-o parte, și creștinism pe de altă parte.

Cartea are un caracter unitar, dar și practic. În construcția acestui caracter unitar al cărții fiecare autor a fost invitat să răspundă din perspectiva propriei lor tradiții ecleziale la cinci aspecte esențiale și anume:

În primul rând, există problema modului în care „legea naturală” este definită în cadrul fiecărei tradiții. ... În al doilea rând, contribuitorilor li s-a cerut să exploreze dacă ar putea exista o relație, în propria lor tradiție, între „legea naturală” și categoriile de „lege divină”, sau „legea

6 John Henry (Cardinal) Newman, „A Letter Addressed to the Duke of Norfolk on Occasion of Mr. Gladstone’s Recent Expostulation [1874]”, în *Certain Difficulties Felt by Anglicans in Catholic Teaching*, Vol. II, London, Longmans, Green, and Co., New Impression, 1900, pp. 246–247.

7 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. i.

8 Norman, Doe, ed., *Christianity and Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, pp. xv-xvi.

lui Dumnezeu” și „legea morală”. ...În al treilea rând, există întrebări cu privire la descoperirea legii naturale și a conținutului acesteia.... În al patrulea rând, contribuitorilor li s-a cerut să exploreze rolul științei asupra gândirii dreptului natural în cadrul tradiției: cine au fost și sunt, principalii gânditori; ce metodologie este utilizată; și ce rol joacă Biblia în abordările lor față de legea naturală.... În al cincilea rând, se pune problema legii naturale în practica creștină actuală⁹.

Încă de la început intenția autorilor a fost ca această carte să aibă un caracter practic, și anume, să „testeze utilitatea practică a dreptului natural explorând utilizarea acestuia în sistemele juridice ale bisericilor studiate”¹⁰. Cartea nu se oprește doar la a analiza și a compara diferitele perspective asupra subiectului pus în discuție, ci susține și o anumită jurisprudență a dreptului creștin în sine. Cuvântul jurisprudență la originea sa este un cuvânt compus, și anume, în latină *jus, juris* înseamnă *drept și prudentia* înseamnă cunoaștere, referindu-se la totalitatea soluțiilor specifice date de o anumite instanță, devenind un termen consacrat pentru practica judiciară.

Primul capitol prezintă relația dintre creștinism și legea naturală, explorând cele două poziții dezvoltate de-a lungul istoriei creștinismului, și anume, pe de-o parte, teoria care susține că există o legătură necesară între legea naturală și formele tradiționale ale religiei creștine, iar pe de altă parte, teoria care susține că o astfel de asociere nu este necesară, legea naturală și creștinismul fiind distincte. În susținerea asocierii dintre legea naturală și creștinism sunt aduse ca argumente învățătura lui Thomas de Aquinas, un teolog creștin din secolul al XIII-lea, demersurile episcopilor romano-catolici care au folosit ca argument legea naturală în a se împotrivi revoluției sexuale, juriștii care sunt adepții legii naturale, cât și învățăturile Biblice. Sfântul Toma de Aquino a susținut că „[toate] creaturile raționale se împărtășesc și își fac propriile rațiuni veșnice prin care au o înclinație naturală către acte și scopuri convenite [și] această împărtășire este ceea ce numim legea naturală”¹¹. Teoria distincției dintre legea naturală și creștinism este argumentată tot având ca și punct de plecare învățăturile lui Toma de Aquino care, potrivit cu textul din Romani 1:19, susține că toți, nu doar creștinii, ci toți oamenii sunt conduși de legea naturală. Alături de acest

9 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. xv-xvi.

10 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p.i.

11 Thomas de Aquinas, *Summa theologiae*, I.II.91.2.

argument este adus și modul în care juriștii au văzut această relație dintre creștinism și legea naturală, iar unul dintre cei mai faimoși juriști romani, Ulpian (228) „a susținut că legea naturală era ceva ce natura însăși a învățat toate animalele, și a afirmat că, printr-o anumită formă de instinct, chiar și animalele brute împărtășeau o măsură a cunoașterii dreptului natural”¹². Astfel că, opinia comună a multor juriști care susțin distincția dintre creștinismul și legea naturală a fost că această lege naturală guvernează întreaga lume creată, oameni și animale, și nu este vorba de nimic religios implicat aici, nicidecum de creștinismul care a apărut ulterior.

Richard H. Helmholz, autorul acestui prim capitol, pe lângă examinarea celor două teorii prezentate mai sus se ocupă, în ce de-a doua parte a capitolului, de argumentarea relației dintre creștinism și legea naturală, așezând această relație în lumina textului Biblic, dar și în raport cu legea canonică. Concluzia lui este că „istoria locului legii naturale în gândirea creștină susține cu siguranță păstrarea sau cel puțin recunoașterea acesteia în viața religioasă modernă. Legea naturală a jucat un rol atât de important în conturarea modurilor în care creștinii s-au gândit mult timp la scopuri și la detaliile legii, încât excluderea ei pare astăzi a fi o schimbare radicală în caracterul legii care guvernează viața bisericii”¹³.

Învățătura Bisericii Romano-Catolice privind legea naturală a fost prezentată în cel de-al doilea capitol de către Helen Costigane, având ca și principali precursori ai acestui concept pe Toma de Aquino și Dominican Friar (1225–1274), iar „legea naturală este o formă de naturalism etic, teoria conform căreia moralitatea se bazează pe natura umană”¹⁴. Catolicii sunt de acord că poziția lui Toma de Aquino modelează gândirea catolică modernă. În acest capitol a fost analizată învățătura lui Toma de Aquino privitoare la dreptul natural, cât și modul în care Magisterium, Legea Canonică și Codul enunță această învățătură a legii naturale. Concluzia capitolului este următoarea:

Legea naturală oferă o etică universală pentru întreaga umanitate. Descoperirea preceptelor sale implică observarea și reflectarea asupra naturii umane comune și a experienței morale. Poate funcționa, de ase-

12 Norman, Doe, ed., *Christianity and Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, p. 3.

13 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 16.

14 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 16.

menea, ca un indicator care să permită măsurarea legitimității ordinii politice și a legii sale pozitive care, dacă este contrară legii naturale, nu reușește să obțină, în mod corespunzător, așa-numitul statutul de lege și, ca urmare, își poate pierde capacitatea de ascultare din partea credinciosul. Conceptul de drept natural este implementat astăzi de Magisterium pe o serie de probleme contemporane complexe și contestate, deși o astfel de desfășurare nu este liberă de dezbateri și critici. Gândirea la dreptul natural joacă, de asemenea, un rol în viața juridică a Bisericii latine. Codul dreptului canonic prezintă în mod explicit multe dintre canoanele sale ca instituție divină sau așa cum cere legea divină. Cu toate acestea, deși nu conține nici un tratament sistematic sau discret al legii naturale ca atare, ea conține norme care reflectă preceptele legii naturale, deoarece învățătura bisericii înțelege că a fost înscrisă de Dumnezeu pe inima omului. Acesta este cazul în domeniul precum dreptul penal al bisericii, dreptul căsătoriei și dreptul relațiilor dintre biserică și stat, în care „legea supremă a Bisericii este mântuirea sufletelor” (Cod, canon 1752)¹⁵.

Legea Naturală în Tradiția Ortodoxă este prezentată în capitolul al treilea scris de Paul Babie, profesor la Facultatea de Drept Adelaide a Universității din Adelaide. Recunoscând sistemul teologico-canonic diferit de cel al Bisericii Catolice, autorul își structurează material în patru părți, numite de el „dispute”, care sunt de fapt întrebări care se ridică atunci când subiectul legii naturale este abordat. Aceste întrebări sunt: a) Chiar se poate spune că există o lege naturală în tradiția ortodoxă?; b) Cum se poate defini legea naturală în tradiția ortodoxă?; c) Structura legii naturale trebuie dezvoltată folosind numai surse patristice sau este posibil ca o astfel de dezvoltare să înceapă cu acele surse și să fie adaptată pentru a răspunde preocupărilor moderne?; d) Ce putem spune atunci despre scopul legii naturale în gândirea ortodoxă modernă? Cercetarea realizată l-a condus pe autor la constatarea că dreptul natural există în teologia și tradiția ortodoxă. Una dintre concluziile autorului este că „o explorare a poziției ortodoxe cu privire la dreptul natural, mai degrabă decât să permită declarații definitive, produce o serie de dispute nerezolvate în jurul existenței, definiției, structurii și relevanței sale contemporane”¹⁶. Dacă este să ne referim la o înțelegere a dreptului natural, potrivit teologului Stanley Harakas, „Biseri-

15 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 35.

16 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 57.

ca Ortodoxă Răsăriteană acceptă și învață realitatea legii naturale regăsite în natura rațională a omului prin care omul poate cunoaște legile și regulile fundamentale ale vieții morale și sociale date de Dumnezeu¹⁷. Concluzia lui Paul Babie este că pentru a avea o înțelegere mai bună a dreptului natural în tradiția ortodoxă două reflecții sunt necesare, și anume, pe de-o parte, trebuie explorată dezvoltarea dreptului natural în perioada patristică și neo-patristică, cât și, înțelegerea liberalismului modern și abordarea acestui cu privire la drepturile omului, pe de altă parte.

Biserica Anglicană, potrivit lui Will Adam, autorul capitolului patru din cartea *Christianity and Natural Law*, în raport cu tema dreptului natural se poate afirma că, „căutarea unor influențe explicite ale legii naturale în practica dreptului ecleziastic englez este, așadar, dificilă. Cu toate acestea, legea naturală nu este complet absentă din gândirea teologică sau socială anglicană, istorică sau contemporană¹⁸. Richard Hooker, unul dintre teologii importanți ai Bisericii Anglicane, a avut un rol semnificativ în modelarea gândirii teologice anglicane, inclusiv în ceea ce privește dreptul natural, una dintre cele mai cunoscute lucrări a lui fiind, *Despre legile guvernământului ecleziastic*. Will Adam concluzionează studiul dreptului natural în tradiția anglicană, astfel:

Conceptul de drept natural și derivatul său – legea rațiunii, au jucat un rol central în gândirea lui Richard Hooker la sfârșitul secolului al XVI-lea în expunerea sa asupra legii ecleziastice a Bisericii din Anglia. Cu toate acestea, în ciuda influenței profunde a lui Hooker asupra gândirii și metodologiei a ceea ce urma să devină anglicanismul global și exemplele teologilor morali anglicani care se angajează cu tradiția dreptului natural, dreptul natural nu apare în mod evident în procesul de luare a deciziilor anglicane moderne, cel puțin la nivel global al Conferinței Lambeth. Mai degrabă, jurisprudența anglicană de astăzi este caracterizată în mare măsură de pozitivism juridic – de legislație care este produsul redactării în stil parlamentar și, cel puțin în Biserica Angliei, de precedent juridic stabilit în deciziile judecătorilor a căror activitate cotidiană, stilul și limbajul juridic, este cel al dreptului comun. Mai mult, în ultimii ani, ponderea gândirii anglicane s-a schimbat în general în echilibrul dintre Scriptură și legea naturală. Cu toate acestea, „rațiunea”

17 Stanley S., Harakas, „The Natural Law Teaching of the Eastern Orthodox Church”, în *Greek Orthodox Theological Review* IX/1964, pp. 215-216

18 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 63.

este încă recunoscută ca fiind necesară în interpretarea Scripturii, dar Scriptura poate fi văzută că a câștigat pentru sine un statut mai departe de-a lungul drumului către înțelegerea puritană pe care Hooker a căutat să o nuanțeze.... Acestea fiind spuse, nu este posibil să se concluzioneze că gândirea legii naturale a fost alungată iremediabil din legile Bisericii Angliei sau din celelalte biserici ale Comuniunii Anglicane. Totuși, poate fi mai dificil de găsit¹⁹.

De-a lungul istoriei Bisericii Anglicane argumentele dreptului natural au fost folosite în relație cu ordinea socială, sclavia, contracepție, sexualitatea umană și drepturile omului.

Gândirea Bisericii Luterane asupra dreptului natural a fost prezentă în capitolul cinci începând de la Reforma Protestantă până astăzi, așa cum apare el în teologia luterană, cât și în gândirea juridică. Reformatorii au avut o înțelegere care diferă într-o anumită măsură de concepția lui Thomas de Aquino. Cu toate acestea, „atât Luther, cât și Melanchthon propun că legea naturală poate fi descoperită de rațiunea umană și că formează baza pentru viața morală și legile corecte”²⁰. Ceea ce se poate observa este faptul că „versiunea luterană a tradiției legii naturale la momentul Reformei conține unele tensiuni inerente și imprecizie”²¹. Punctele de vedere diferite au fost asupra conținutului legii morale și nu asupra existenței legii morale în luteranism, iar pentru a le înțelege, Antti Raunio autorul acestui capitol, examinează antecedentele medievale și renaștentiste. Înțelegerea lui Luther a fost că „porunca iubirii, Regula de aur și Decalogul spun toate același lucru în ceea ce privește iubirea (și credința în) lui Dumnezeu și dragostea aproapelui. Mai mult, ca expresii ale legii naturale, ele se referă atât la orientarea interioară, cât și la acțiunea externă și cer iubire divină și altruistă”²². În schimb „pentru Melanchthon, legea naturală constă din precepte, care seamănă cu cele Zece Porunci și cer doar acțiune externă, nu orientare interioară. Ca atare, pentru Melanchthon, legea naturală nu este o lege a iubirii așa cum este pentru Luther”²³. Aceste înțelegeri diferite au condus la poziții diferite cu privire la rolul legii naturale asupra eticii sociale și în viața politică. În luteranism elementul definitoriu în înțelegerea drep-

19 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 76.

20 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 78.

21 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 78.

22 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 96.

23 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 96.

tului natural este modul în care este înțeleasă ființa umană, care a condus la următoarea concluzie:

cei mai proeminenți teoreticieni luterani ai dreptului natural au crezut că o ființă umană nu este doar egoistă, ci și capabilă să țină cont de ceilalți. Deci, egoismul natural și autoconservarea nu au fost singura bază pentru legea morală naturală. Ideea de bază în rândul luteranilor a fost, în ciuda diferențelor lor, că legea naturală se bazează atât pe egoismul natural al oamenilor, cât și pe înclinația lor naturală față de ceilalți²⁴.

Capitolul *Legea naturală în tradiția Metodistă* pleacă de la afirmațiile lui John Wesley cu privire la Dumnezeu, om, natură și lege, care folosind în învățăturile sale principiul *Lex injusta non est lex*, principiu care se traduce *O lege nedreaptă nu este deloc o lege*, recunoaște de fapt existența legii naturale. Declarația Conferința Bisericii Metodiste Americane din 1780 prin care se afirma că „sclavia este contrară legilor lui Dumnezeu, a omului și a naturii și dăunează societății; [și] contrar dictatelor conștiinței”²⁵ este încă o dovadă în plus a prezenței conceptului de lege naturală în tradiția Bisericii Metodiste. Autorul acestui capitol, mai întâi face o incursiune în tradiția timpurie a metodismului, analizând în special învățătura lui John Wesley, iar apoi se oprește la metodismul târziu și la relația cu gândirea legii naturale. Trebuie remarcat faptul că teologia și practicile metodismul pot fi înțelese cel mai bine din imnuri, „această sursă este mult mai semnificativă decât ceea ce gânditorii metodiști ar putea scrie ocazional. Așa cum anglicanii ar putea fi, formați prin modul în care se roagă, la fel și metodiștii au fost formați prin ceea ce cântau”²⁶. Printre imnologii metodiști se numără John Wesley (1703–1791), Isaac Watts (1674–1748), Charles Wesley (1707–1788). Unele dintre aceste imnuri conțin referiri la ideea legii naturale. Totuși examinând documentele oficiale ale unor scriitori metodiști, John A. Harrod, remarcă patru poziții cu privire la dreptul natural, și anume: a) continuarea tradiției Wesleyene, poziție reprezentată cel mai bine de William Burt Pope (1822–1903) și Nathan Bangs (1778–1862); b) o etică autonomă, poziție reprezentată printre alții de Borden Parker Bowne (1847–1910); c) „Legea naturală” sau „Porunca divină”, poziție reprezentată printre alții de John Henry Hopkins (Biserica Episcopaliană) și

24 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, pp. 96-97.

25 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 98.

26 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, pp. 107-108.

Stanley Hauerwas; d) Human Nature or the Nature of God?, poziție care îi are ca reprezentanți pe Philip Wogaman și Richard Jones. În concluzie, John Harrod, afirmă, printre altele, că:

Gândirea metodistă asupra statului va apela invariabil cel puțin implicit la dreptul natural insistând că statul servește bunăstării și protejerii drepturile cetățenilor săi. Mai mult, statul ar trebui să protejeze libertatea de gândire și nu ar trebui să caute să impună sau să privilegieze orice credință religioasă. Acest lucru ar putea presupune, de asemenea, un drept natural al dreptului la libertatea personală. Biserica metodistă americană unită pune în special accentul pe ideea drepturilor omului. Aceasta are la bază dreptul natural, chiar dacă are și o rațiune teologică mai largă²⁷.

Dreptul Natural în tradiția Reformată are o largă și lungă istorie de dezbateri și formulări, începând cu John Calvin și până în prezent. Biserica Reformată pare a avea o afinitate specială cu conceptul legii naturale prin faptul că, în tradiția reformată, Dumnezeu triunitar stăpânește asupra tuturor ființelor umane atât în împărăția civilă, cât și în împărăția spirituală. Ambele regate sunt reglementate de legea divină. Doctrina celor două regate are drept corelare 'naturală, legea naturală'²⁸. Această învățătură a fost parte a teologiei reformate și practicilor bisericești încă de la începuturile ei până astăzi. Interesul pentru această învățătură a fost pierdut pe la mijlocul secolului XX ca urmare a dezbatelor teologice dintre Emil Brunner și Karl Barth, dar „erudiții moderni reformați încep să dezvolte un interes reînnoit pentru dreptul natural, nu doar pentru a reabilita opera lui Calvin și a altora, ci și ca un concept valoros pentru problemele politice și etice contemporane”²⁹. În fapt, sistemul de norme ecleziale existent astăzi în bisericile reformate (Reformată, Prezbiteriană, Congregațională, și altele) din întreaga lume nu este altceva decât o dovadă a folosirii conceptelor indispensabile dreptului natural (lege morală, conștiința, drepturile fundamentale, echitate, și altele).

Capitolul opt al cărții este despre *Legea Naturală în Tradiția Baptistă* și a fost scris de Paul Goodliff, pastor al Bisericii Baptiste Abingdon, Oxfordshire, teolog și lector invitat la diferite instituții de învățământ din

27 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 119.

28 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, pp. 138-139.

29 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, p. 139.

Anglia. Goodliff analizează, mai întâi, concepția baptistă privitoare la legea naturală în raport cu poziția lui Thomas de Aquinas și a Bisericii Catolice, cât și în raport cu învățătura anabaptistă, iar mai apoi adoptarea de către bapțiști a poziției lui Calvin privind legea naturală. Din analiză nu lipsește și reflecția asupra modului de aplicare a gândirii dreptului natural în practică. Implicațiile concepției baptiste privitoare la dreptul natural se manifestă în înțelegerea libertății religioase, a relației stat-biserică, a drepturilor omului, cât și asupra deținerii sau nu, acolo unde legislația civilă o permite, a armelor. Privitor la separarea bisericii „nu doar din punct de vedere teologic, ci și istoric, bapțiștii au ales să respingă ideea asocierii cu puterea civilă sau cu principalitatea”³⁰. Un exemplu de înțelegere și aplicare a conceptului de libertate religioasă este John Leland care „nu a înțeles libertatea religioasă ca o retragere a creștinilor din viața politică, ci respingerea posibilității ca autoritățile să favorizeze vreun sistem religios”³¹. Această libertate de conștiință este un dar special al lui Dumnezeu pentru om³². Concluzia autorului acestui capitol este următoarea:

Spre deosebire de tradiția catolică, care păstrează o legătură neîntreruptă cu Augustin și Aquino și în care legea naturală rămâne o bază explicită pentru etică și filosofia dreptului, bapțiștii nu și-au exprimat înțelegerea unei „lumini naturale” într-un mod atât de clar. În mărturisirile lor [n.tr.de credință] fondatoare... Cu toate acestea, legea naturală este implicită, atât în ceea ce afirmă mărturisirile, cât și din angajamentul comunităților lor față de teologia lui Calvin, care include un fundament al dreptului natural față de moralitate. Forța continuă a acestei legi naturale implicite poate fi văzută în instrumentele juridice pe care unii bapțiști le aplică în preocupările și scopurile lor declarate. De exemplu, Alianța Baptistă Mondială, organismul care reprezintă convenții și uniuni la nivel global, se angajează să „apere drepturile omului și justiția”, iar Uniunea Baptistă australiană din Victoria ar fi tipică în afirmarea că: „Bapțiștii ... s-au opus tuturor formelor de constrângere

30 Teodor-Ioan, Colda, „Utopia libertății religioase în România postbelică. Bapțiștii din România în perioada de tranziție de la Monarhie la Republică (1945-1953) III”, în *Jurnal Teologic*, Vol 13, Nr 2/2014, p. 159.

31 Sorin, Bădrăgan, „John Leland, un luptător baptist pentru libertate religioasă”, în *Jurnal Teologic*, Vol 19, Nr 2/2020, p. 178.

32 Ioan-Gheorghe, Rotaru, „Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2016, pp. 30-37.

*religioasă. . . căutăm să afirmăm diversitatea chiar și între propriile noastre biserici*³³.

Ultimele capitole ale cărți fac un pas mai departe dincolo de perspectivele confesionale asupra dreptului natural și abordează tema dintr-o perspectivă mai largă și mult mai accentual comparativă, dreptul natural fiind examinat în mișcarea ecumenică, în iudaism și islam, dar și dintr-o perspectivă a percepțelor filozofice și a jurisprudenței.

Cartea nu se încheie în mod expres cu o concluzie, ci lasă cititorul să-și formuleze propriile concluzii. Este evident că „subiectul și scopul volumului sunt laudabile, iar rezultatul este un punct de intrare în natura multiconfesională a gândirii dreptului creștin natural”³⁴. Rolul și implicațiile fiecărei poziții privitoare la dreptul natural sunt iarăși evidente, iar acest fapt este reflectat atât de istoria gândirii creștine a fiecărei confesiuni creștine, cât și de istoria tradițiilor ecleziale confesionale. Cartea constituie o provocare, dar și un punct de plecare pentru alte studii specifice în domeniu.

Bibliografie selectivă:

- * Bădrăgan, Sorin, „John Leland, un luptător baptist pentru libertate religioasă”, în *Jurnal Teologic*, Vol 19, Nr 2/2020, pp. 175-187.
- * Colda, Teodor-Ioan, „Utopia libertății religioase în România postbelică. Bapțiștii din România în perioada de tranziție de la Monarhie la Republică (1945-1953)III”, în *Jurnal Teologic*, Vol 13, Nr 2/2014, pp.145-179.
- * Doe, Norman. <https://www.cardiff.ac.uk/people/view/478847-doe-norman>
- * Doe, Norman, ed., *Christianity and Natural Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- * Duminică, Ramona, „Originea sacră și morală a dreptului”, în *Universul Juridic Premium*, nr. 11/2016. <https://lege5.ro/gratuit/ge3dinjguya/originea-sacra-si-morala-a-dreptului>
- * Journal of Markets & Morality. <https://www.amazon.com/Christianity-Natural-Law-Introduction-ebook/dp/B07311KB32>

33 Norman, Doe, ed., *Op. cit.*, pp. 160-161.

34 Journal of Markets & Morality, <https://www.amazon.com/Christianity-Natural-Law-Introduction-ebook/dp/B07311KB32> accesat 31.08.2021

- Newman, John Henry, „A Letter Addressed to the Duke of Norfolk on Occasion of Mr. Gladstone's Recent Expostulation”, în *Certain Difficulties Felt by Anglicans in Catholic Teaching*, vol. II, London, Longmans, Green, and Co., New Impression, 1900, pp.246–247.
- Rotaru, Ioan-Gheorghe, „Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință (Journal for Freedom of Conscience)*, Les Arsc, France, Editions IARSIC, 2016, pp. 30-37.
- Toma din Aquino, *Summa theologica*, Iași, Editura Polirom, 2009.